

248
"УКРАЇНСЬКА ШКОЛА"

редакцією С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги
і С. Черкасенка

Гр. Гетьманець
(Гр. Сьогобочний)

Хто такий Григорій Сковорода

Видавниче т-во „ДЗВІН“.

Біографічна Бібліотечна

№ 7.

Бібліотечна
А/Б У/Р

06.10

~~06.10~~

„УКРАЇНСЬКА ШКОЛА“

під редакцією С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги
і С. Черкасенка

Гр. Гетьманець
(Гр. Сьогобочний)

~~06.10/17~~

Хто такий
Григорій Сковорода

Видавниче т-во „ДЗВІН“.

Біографічна Бібліотека

№ 7.

Львів. Бібліотека

У Києві.

Друк. б. 1-ої Київської Друкарської Спілки. Трьохсв. 5
1919.

Григорій Сковорода.

Вступне слово.

Як тільки дитина зіпнеться на ноги та підросте; як тільки почне розуміти, що добре, а що лихе, що можна робити, а що неможна, то батьки починають навчати таку розуміючу дитину шанувати та почитувати батька-матір і старших людей.

Сей звичай заведено у всіх людей і по всьому світу.

Навчають дитину поважати та шанувати не тільки старших членів своєї сем'ї чи родичів, але й сторонніх людей.

Робиться се для того, щоб з дитини виховати добре *людину*.

По чужих сторонах, як от у німців, французів то-що, батьки звертають велику увагу й на те ще, щоб зробити з дитини не тільки добре виховану людину, а ще й щирого *громадянина* своєї держави, свого рідного краю.

Для того всі освічені народи, що на захід сонця від нас живуть, привчають дитину змалку,

коли вона зачне ходити до школи, шанувати й своїх великих та розумних людей.

Привчають вони шанувати не тільки живих людей, що прислужилися чим небудь чи прислужуються на добро своєму краю та народові, а наказують дітям шанувати та почитувати пам'ять тих великих людей, що вже померли.

Батьки розказують дітям своїм дома у себе, а учитель—в школі, про життя та діла кожного діяча свого краю.

Розказують, як жив та що доброго робив той чи інший громадський діяч, чим саме він прислужився для рідного краю або для цілого людства.

Такі бесіди з дітьми дуже розвивають людину, заставляють її почувати себе громадянином свого рідного краю та держави ще змалку.

Через се ми й звемо ті нації, ті народи—німців, англійців, французів—культурними людьми.

Тепер, за час війни, надивилися ми на тих чужоземців, що були у нас в полоні. Німців полонених ми, правда, бачили мало; французів та англійців і зовсім не бачили, бо вони були спільчанами, союзниками бувшої московської держави і в полоні у нас їх не було.

За те ми бачили багато полонених з Австрії—чехів, мадярів, словаків, поляків та наших українців з Галичини.

Бачили ми сих людей і мали нагоду придивитися до них, до їхнього виховання, до поводження з людьми.

Бачили ми їх і помічали різницю між тими

полоненими та нашими людьми. Бачили ми, що тії полонені більш розвинені, більш розумні, як наші люди, більш, як то кажуть, культурні.

А се тому, що освіта народна, виховання дітей у них краще ведеться, як у нас. А до освіти та виховання стосується і оте шанування своїх великих людей, знання минувшини свого краю, історії свого народу.

Треба, щоб сей добрий звичай—шанувати та поважати видатних людей нашого краю, живих і померлих, прищепився і в нас.

Московська чи Російська держава наказувала нашому народові по школах шанувати всяких генералів своїх та царів, а про людей з великим розумом та хистом, що прислужилися народові на полі культури нашої, про таких людей Московській державі було байдуже.

За царських часів дозволялося ще шанувати московських великих людей, що були чужинцями для нашого краю та народу; але гостро заборонялося почитувати наших великого розуму та серця українських діячів—патріотів.

Треба нам тепер надолужити все те, що ми не по своїй волі втерjali, чого не знали за московського панування на Україні та що нам і невільно було знати.

Книжок про наших великих людей-народолюбців тепер є багато і треба, щоб люди їх читали і знали, хто чим прислужився своєму краю та рідному народові.

В сій книжечці так само маємо розказати

про одного нашого народолюбця і філософа Григорія Сковороду, який упокоївся в 1794-му році.

В біжучому 1919-му році сповняться 125-ті роковини з дня його смерті, тому весь український народ повинен згадати сього вірного сина нашої Матері-України і великого народолюбця „не злим—тихим словом“.

I. Що значить слово філософія?

У всі часи, відколи світ світом, були люди, що шукали правди на землі; що хотіли дізнатися розумом, звідки все взялося те, що люди бачуть перед собою і знають

Ще в старій, старій Греції були такі люди учені, котрі все життя своє тільки те й робили, що працювали головою, розумом своїм, щоб дійти думкою, дізнатися розумом, що таке Бог, що таке душа, що таке цілий світ з небом, зорями, місяцем, днем і ніччю.

Тії люди хотіли дійти розумом, як воно все те повстало в світі і для чого повстало, де йому початок і кінець.

Такі люди звалися *філософами*, а наука, якою вони займалися зветься *філософія*.

Імена тих учених філософів були такі: Піфагор, Сократ, Платон, Арістотель, Оріген, Спіноза і багато, багато інших.

Що-ж то за слова — філософія, філософ?

Слова сі не наші, а грецькі. Сі слова засвоїли собі всі народи, повводили їх у свої мови. Тепер слова: *філософія*, *філософ* єсть і в німецькій мові, і в французькій, і в англійській і у всіх інших мовах. Єсть вони і в слов'янських мовах— в польській, чеській, болгарській, московській, сербській та інших.

Слова *філософія*, *філософ* вживаємо й ми в своїй мові, українській.

Слово *філософія* складається з двох його частин: *філо* і *софія*. Коли перекласти сі дві частки одного слова з грецької мови на нашу то се значитиме: *філо*—*люблю*, а *софія*—*мудрість*. Отже слово *філософ* означає таку людину, котра *любить роздумувати*—над якимсь складним розумовим питанням, *любить мудрувати*, шукати чогось в думках.

Такі люди були у всі часи відколи живуть люди і багато з них зажило великої слави.

Породила й наша рідна земля, наша Україна такого *філософа* і про нього отсе маємо тут розказати.

Наш український *філософ* звався Григорієм Савичем Сковородою.

Сковорода все своє життя тільки те й робив, що шукав правди, істини. Цілий свій вік він працював розумом над тим, щоб зрозуміти, що таке Бог, всесвіт; як людям треба жити в світі, щоб кожному було добре; які духовні обов'язки лежать на людях, а тільки люди про них не знають; як

кожна людина повинна ставитись до другої людини і до всіх людей та в чому саме людське щастя.

II. Трошки з нашої минувшини.

Перш ніж почнемо розказувати про самого Сковороду, про його життя та діла, згадаємо передніше про тодішнє життя в нашій Україні.

Коли народився наш славний учений філософ Григорій Сковорода, тоді гетьманував на Україні гетьман Іван Скоропадський, а Московщиною правив царь Петро I.

Саме тоді зачиналися люті часи для українського життя. Саме тоді царь Петро надумався геть знищити нашу українську самостійність та відрубність від московського народу.

Григорій Сковорода народився 1722 го року, а за один рік перед його народженням, тоб-то в 1721-му році, вийшов царський указ про заборону нам українцям передруковувати Святе Письмо з наших таки старих книжок. Своїм указом царь Петро наказав, щоб Святе Письмо друкувалося не на Україні, не в Києві, а тільки в Московщині.

Се був перший натиск Московщини на наше українське письменство.

Друга кривда, заподіяна в тих роках Петром I Україні, була така: будуючи нову столицю Петербург на болотах та багнищах, царь звелів гетьманові Скоропадському посилати що-року з України

козаків копати в тих болотах канали, щоб висушити ґрунт для нової столиці.

Робота була сильно тяжка та незвична для наших людей, а тяглася вона з 1721 до 1725 року. По 20—30 тисяч люду мусив висилати що-року Скоропадський на тії канальські роботи, а більша половина з посиланих не верталася до-дому: гине від хвороб, з голоду та холоду.

Рік народження Сковороди був останнім роком і гетьманування Івана Скоропадського: в то му-ж таки 1722-му році, коли народився Сковорода, вийшов Петрів маніфест про обмеження права гетьманського та про заведення „Малоросійської Колегії“, а в головах тієї „Колегії“ царь настановив москаля, генерала Вельямінова. Сим своїм учинком царь Петро сильно вразив старого гетьмана; Скоропадський не зміг сієї образи та зневаги до себе, як до гетьмана і заступника цілого українського народу: гетьман заслаб і 3-го червня 1722-го року помер.

За часів царювання Петра I на Московщині була страшенна темнота. Темним та неосвіченим був там не тільки народ, темнота та неосвіченість панували й серед панства московського та духовенства. Все громадянство московське дивилося на учених людей, що часами навідувалися туди, як на чарівників і жахалося їх.

Не те було у нас, на Україні в ті часи та далеко перед тим ще, як Україна прилучилася до Московщини.

Україна пишалася вже тоді наукою та освітою. У нас давно вже була вища школа—Київська Академія, яку заклав ще перед сотнею літ Київський митрополит Петро Могила. Була вже середня духовна школа у Харькові, перенесена з Білгороду, а звалася та школа Колєгіум; було багато братських словено-латинських шкіл, що заводи́ли Братства скрізь по Україні. Заможні козаки не задовольнялися наукою своїх дітей по сільських школах, які були трохи не в кожному селі, а поси́лали їх у науку до отих словено-латинських шкіл та до Київської Академії, а то ще й закордон, у Німеччину поси́лали, щоб діти кращої науки досягали.

Коли став царювати на Московщині Петро І, то він задумав витягти з темноти свій край. А для того почав перетягати в Московщину наших учених людей.

Незабаром, трохи не всі наші визначні учені люди опинилися на Московщині, а з поміж них були Степан Яворський, Феофілакт Лопатинський, Феофан Прокопович та багато інших.

Наука тоді провадилася не на живій мові, як народ балакає, як тепер отсе заводяться у нас школи з українською народною мовою, а на мові слов'янській, на мові, сказать-би, мертвій. А слов'янська церковна мова одна, як у нас, так і в москалів, одміна тільки була у вимові: ми читаємо: „Вірую во єдинаго Бога“, а москалі читають „Верую во єдінаво Бога“; ми читаємо: „Богородице Діво радуйся“, а москалі читають „Бага-

родіце Дєво радуйся“. Отакі тільки були тоді одміни у церковній слов'янській мові.

Тепер по наших церквах вимовляють звісно так, як і у москалів, та тільки се накинута нам з часів царювання Петра, коли й святі книги заборонив він нам друкувати у Київській Печерській Лаврі.

Ото-ж, коли ріжниця в читанні слов'янського письма була тільки у вимові, то нашим тим ученим, що поїхали на Московщину просвіщати московське панство, було легко призвичаїтись до їхньої вимови.

Виходить, що першу освіту москалям дала Україна, напії українські люди. А як віддячила нам за се Московщина, то про се нехай кожен прочитає ті книжки, де викладається мученицьке життя нашого краю та народу під московською, або як з часів царя Петра стали казати—російською кормигою.

III Де народився Сковорода і хто були його батьки.

В ті часи, що не такі вже дуже й далекі од нас, бо й 200 літ ще не минуло, Полтавщина та Чернигівщина звалися гетьманщиною.

Обидві сі землі були розділені на полки, так як тепер губернії поділено на повіти, чи уїзди—по-московському кажучи.

Були тоді полки Лубенський, Миргородський,

Ніжинський, Глухівський та інші, всіх їх не будемо тут називати.

Полки були поділені на сотні, тоб-то на села та містечка.

В Лубенському полку було тоді сотенне містечко: Чорнухи називалося. Тепер Чорнухи величеньке село на Полтавщині, тільки не Лубенського повіту, а Лохвицького.

Жив тоді в тому містечку Чорнухах простий козак, з такою-ж простою жінкою—козачкою, Сава Сковорода називався.

Люди вони були не багаті, але й не бідні: малося у них всього. З сусідами Сковороди жили у злагоді, бо були обое лагідної вдачі, нікого не кривдили, а коли трапиться який захожий чоловік, то любили привітати його й нагодувати. Були Сковороди людьми побожними й дбайливими про Божий дім.

В році 1722-му народився у Сковородів син і вони назвали його Григорієм.

Хлопець зростав у батьковому домі й переймав од своїх батьків добрі прикмети: лагідність, ввічливість та поважання до людей, а також щиру побожність.

До Сковородів часто навідувались прочане і розповідали хазяям про всячину, що бачили й що чули. Малий Григорій прислухався до тих оповідань богомільців і захоплювався ними.

Обставини життя у батьків дуже гарно відбилися на дитячому вікові Григор'євому.

Коли саме, на якому році хлопець почав

вчитися в школі, не знати. А школа мабуть була тоді у Чорнухах, бо се було величеньке сотенне містечко, а освіту давати своїм дітям наші люди дуже тоді любили.

Що наш народ кохався тоді у науці, показує й те, що у 247-ми селищах Лубенського полку було в ті часи аж 172 школи.

Тож була мабуть школа і в Чорнухах.

Знаємо, що вже на сьомому році Григорій ходив до церкви співати на крилосі і виявляв велику нахильність до науки.

Любив хлопець дуже й музику; любив вигравати якісь там божественні вірші та співи на сопільці в гаю.

Попереду було вже казано, що наш народ сильно-дуже любив давати дітям освіту. Ото-ж і Сковородин батько, бачучи, що син рветься до науки, одвіз його до Києва та й віддав у науку до Академії.

IV. Сковороду забирають з Академії до Петербургу.

Гаряче взявся Сковорода до науки в Академії, та тільки не довго він там вибув.

Трапилося йому таке:

В ті часи по наших школах дуже кохалися в співах і всіх школярів, що мали голос та хист до співу, пильно навчали співати.

У Сковороди ж був добрий голос і любов до

співацької науки. Ото-ж і він почав вчитися співати. Сковорода дуже скоро збагнув сю науку і незабаром навчився співати по нотах.

Вчити добре співати було заведено в Київській Академії ще перед сотнею літ до Сковородиної науки, тоб-то ще з початку 17-го віку. Ті чужоземці, що одвідували Україну в середині 17-го віку, кажуть, що у нас тоді співи дуже добре стояли, а в Московщині повівся в ті часи звичай набирати з України до себе півчих.

Особливо сей звичай поширився на Московщині в 18-му віці, коли вчився в Академії Сковорода. Тоді раз-у-раз приїздили з Московщини посланці й набирали до Москви та до Петербургу до царського двору та до панів-царедворців співучу молодь— і малих хлопців і дорослих парубків.

Не минула сая доля й нашого Сковороду: його скоро було взято з Академії до Петербургу у царедворські співаки. Був Сковорода тоді вже дорослим 19-ти-літнім парубком.

Як же йому жилося на тій далекій півночі?

Ой, не добре жилося нашим людям на тій чужині!

Життя там нашим хлопцям було невільницьке; жили вони серед чужого, не нашого народу, з иншими, як у нас звичаями, иншою мовою, иншою поведінкою.

Всі чужоземці, що наїздили часами до тієї Московщини, гудять той лад московській, взивають його дикунським.

Окрім того підсоння у тому Петербурзі не

таке, як у нас. Там повсякчасні тумани та вільгість. Сонечко в ряди-годи з'являється на обрію, а то ввесь час небо сіре, непривітне, холодне.

Багато хлопців наших тікало з того Петербурґу, або навмисне застужувалися, щоб втеряти голос, бо знали, що тоді їх додому одішлють.

Не дуже довго пробув Сковорода у Петербурзі: взято його туди в році 1741-му, коли царицею була Єлизавета, а вернувся Сковорода до дому на Україну року 1744-го.

Сковороду так само, як і інших його земляків, гнітило оте життя в гнилому Петербурзі; до того ж він жалкував і за наукою в Академії, що так несподівано увралася йому.

Та ось трапилася йому добра нагода позбутися того життя: в році 1744-му приїхала Єлизавета з своїм співацьким хором до Києва. Сковорода теж був у тому хорі. Він покористувався тою нагодою, покинув співати, zostався у Києві та й вступив знову до Академії.

V. Знову в Академії.

Вступивши вдруге до Академії, Сковорода взявся пильно до науки. Та не задовольняло його завзятої вдачі те, чому навчали в Академії в ті часи.

Самий спосіб навчання та академічне життя його товаришів-спудеїв дуже разив розумного Сковороду. А спудеями тоді називали тих учнів, що вчилися в Академії.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

1362

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Треба згадати, що тодішня наука в нашій Академії стояла вже на віджитку. Той спосіб викладу науки та виховання учнів був перестарілий і відкинутий вже по тих краях, звідки вперше до нас прийшла наука, тоб-то в Німеччині та по інших державах на Заході.

Вся наука тоді в Академії спіралася на Святому Письмі; але так та наука провадилася, що не будила людського розуму. До того-ж ще й викладалася наука замерлою латинською мовою.

Найкращі часи для нашої Академії були в 17-тому сторіччі. Тоді ся вища школа наша підносила духа своїх вихованців, готувала з них борців за свій край та народність. А славними навчителями академічної молоді були тоді Іоаникій Галятовський, Лазарь Баранович, Інокентій Гезель та багато інших наших українців-патріотів.

За тих часів молодь так добре виховувалася в Академії, що коли Богдан Хмельницький підняв народ, щоб визволити наш край з національної та іншої неволі, то Академія враз спорожніла—всі спудеї по своїй охоті взялися до зброї, щоб боронити рідний край.

Отаке патріотичне виховання давалося тоді академікам.

Не ті наставники та вчителі настали тоді, коли вчився Сковорода, у 18-му сторіччі. Багато добрих наставників подалося до Московщини заживати собі там слави та царської ласки. А ті вчителі, що позоставалися в Академії, тільки й

дбали про те, щоб виховати з своїх учнів покiрливих слiпих рабiв,

Оглядатися на Захiд, пильнувати, як тепер провадиться наука за кордоном та переймати звiдти тую науку, пересаджувати на наш ґрунт, нiхто з тих учителiв не хотiв. А учнi-спудеї або пiячили та ледащили, або втiкали за Днiпро, на Запорiжжя до козакiв.

Бачив тее все Сковорода i вражався. Вiн був уже тепер зовсiм дорослою людиною, мав 22 чи 23 роки життя. Окрiм того вiн побачив уже трохи свiту i людеi, перебуваючи у Петербурзi.

От i надумався Сковорода покинути Академiю та податися в чужi краї, за кордон. Вiн знав, що там наука багатша, люди розумнiшi, освiченiшi й йому дуже захотiлося побачити тамошнє життя.

Але як туди потрапити? Яким способом опинитися за кордоном?

Довго Сковорода морочив собi голову сiєю задачею, довго роздумував, як се зробити. Та ось трапився такий випадок, щасливий випадок, що виручив Сковороду й допомiг справдитися давнiм бажанням його.

VI. Сковорода за кордоном.

Ось який трапився щасливий випадок Сковородi.

Цариця Єлизавета вирядила по якiйсь там справi генерала Вишнiвського за кордон в Угор-

щину. А генералові треба було приставити туди до православної церкви, що була в місті Буді, дяка.

Ідучи до тієї Угорщини, генерал Вишнівський завернув до Києва; він мав на думці знайти тут собі доброго дяка. От генералові й нараяв хтось взяти на дяка Сковороду.

Обома руками ухопився Сковорода за того генерала, коли він спитав у Сковороди, чи хоче він стати за дяка у тій Буді на Угорщині, чи поїде з генералом за кордон. Сковорода згодився поїхати.

Звісно, про дяківство було байдуже нашому будущому філософові. Що йому тє дяківство, коли він міг стати, як би схотів, і протопопом на Україні!

Сковорода мав на думці зовсім щось инше, а не дяківство, коли їхав за кордон.

Він мав на думці побачити за кордоном нових людей, почути нові думки про науку, побачити життя тамошнього люду, набратися розуму та більшої освіти.

Маючи все се на думці, Сковорода не довго дякував у тій церкві, в Буді: він скоро кинув дяківство, взяв в руки ціпок і пустився в мандри.

Грошей Сковорода не мав ніяких, коли пішов у світи. З порожнісінькою кишенею, з маленьким клунком за плечима та з ціпком у руках, він сходив своїми ногами всю Австрію, Польщу, Німеччину, Грецію та Румунію.

З одного міста до другого, з села до села

переходив він пішки та все придивлявся до людського життя.

Найбільше покохав Сковорода Німеччину; там наука дуже високо стояла і се його дуже цікавило й тішило. Німецький край та народ він сильно любив. Сильніша любов у Сковороди була тільки до рідного краю, до своєї Матері-України.

Розмовитися йому з людьми було дуже легко, він бо добре знав мови латинську, німецьку та грецьку. Сковорода познайомився з німецькими та іншими ученими людьми й розпитував у них про ті науки, що вони викладають по своїх школах.

Хоч як тішився Сковорода з того, що у Німеччині та по інших державах добре стоїть наука, а все-ж його дуже вражало й боліло йому ось що: освіта там високо стоїть, а про те скрізь панує неправда. Сковорода побачив на власні очі, що й за кордоном шанують у людей більше не розум людський, не вищий дух людини—його душу, а гроші та багатство. Сковороду вражало, що й там люди схиляються перед багатим, а над бідним, убогим знущаються.

Ми вже знаємо, що Сковорода був простого роду, вийшов з села; але, здобувши собі добру освіту, він не гордував простим народом і був щирим народолюбцем. Він високо ставив і цінував людського духа, а не земні багатства та розкоші, перед якими люди хилили голови.

Коли Сковорода побачив, що й у Німеччині

і скрізь люди поклоняються більше золоту, а не розумові, більше поважають багатство, а не духовні прикмети людські; що люди зростають і виховуються рабами та невільниками свого тіла, а людський дух та розум гнітять, тоді у Сковороди прокинулося бажання стати в оборону правди, в оборону людського духа.

Геть, пізніше, коли Сковорода віддався цілком мандрівному життю, він склав і того вірша, в якому розповідається, що

Всякого примхи водять за ніс,
Всякого вабить на здобич свій біс.

Лев роздирає там вовка в куски
Тут же вовк цапа скубе за виски;
Всякий, хто вище, то нижчого гне,
Дужий безсило давить і жме.

Бідний багатому певний слуга
Корчиться, гнеться пред ним мов дуга;
Всяк що не маже, то дуже скрипить,
Що не лукавити, то ззаду сидить.

А після кожного куплета, чи коліна, Сковорода додає:

А мені одна тільки в світі думá,
Як би не вмерти мені без ума.

Ми навели тільки уривочок з того віршу, бо він дуже довгий. А кінчить Сковорода сей вірш свій так:

Смерте страшна, замашная коса!
Ти не щадиш і царські волоса;
Не дивися ти, що мужик, а що цар,
Всіх жереш так, як соломучи пожеар.
Хто-ж на твою плює гострую сталь?
— Той, чия совість, мов чистий кришталь...

У нашого славного, народного філософа справді була совість чиста, як кришталь. Се ми будемо бачити далі.

VII. Сковорода знову в рідному краї.

Учителювання в Переяславі.

Побачивши світу, змірявши кілька держав власними ногами, Сковорода повернувся на Україну. Він попростував зразу до Чорнухів, щоб побачити батька та матір. Але не застав уже їх живими: вони померли.

З Чорнухів подався наш філософ до Києва, Тут його настановили вчителем поезії, а вчити учнів сій науці він повинен був у Переяславі, на Полтавщині, де були тоді наші словено-латинські школи.

Поезія, се така наука, що вчить людей викладати на папері або словами, віршами, або просто розмовою, високі, красиві почування, та думки. Поезія скрашає людське життя, робить людину та людські почуття делікатнішими, вразливішими. Поезія дає людині духовну насолоду, відриває людину від буденного життя й примушує переноситись думками в інші чарівні світи.

Є такі люди, що дуже кохаються в поезії, дістають з неї духовну насолоду. Таких людей звуть поетами, хоч їм і не дала Мати-Природа хисту самим складати віршів, писати поезію.

От на такого вчителя й було настановлено Сковороду до Переяславських шкіл.

Способів викладати поезію, вчити, як треба складати вірші, тепер, в наші часи є багато, а за часів Сковороди на Україні був один тільки спосіб.

Але Сковорода, побачивши світу, довідався, що є ще й інший спосіб, кращий за наш. От він і надумався завести той новий спосіб викладу поезії у себе в школі і завів таки, не спитавшись дозволу у начальства.

Та тільки тодішнє шкільнє начальство було страшенно гоноровите та себелюбиве. Воно нестерпіло того, що об'явився якийсь розумник учитель і хоче запровадити якісь там новини у школі.

Голова шкільний, влади́ка Никодим Срібницький називався, розгнівався на Сковороду й наказав йому покинути той спосіб навчання та триматися старовини.

Сковорода не послухав і провадив далі своє корисне діло, він бо певний був, що правда по його стороні, а не по стороні владики.

Тоді влади́ка наказує Сковороді, щоб він подав йому заяву на письмі, чому Сковорода не хоче слухати владику?

Сковорода написав таку заяву: він посилався у своїй заяві на знавців сього діла, казав, що такий новий спосіб викладу поезії кращий, ніж старовинний, а наприкінці додав ще й латинську приказку, що каже: „инче діло патериця, а зовсім друге сопілка“, тоб-то „швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайсь“.

Така відповідь ще більше розгнівала Срібницького. Де-ж таки видано, щоб отаке сказати владиці: „швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайсь“?...

Звісно, що за таке зухвальство властолюбний владика скинув Сковороду з посади.

Голова школи, отой владика Срібницький, був людиною недоброю, гордовитою, без краю свавільною та чванливою. Йому лежала на серці не так школа, шкільна наука, як власна пиха та безмірне панування і над учнями і над учителями.

Се був один з тих гасителів людського духа та думки, що так обурювали нашого добросердного філософа.

Хоч Сковорода був тоді убогий, бо мав тільки дві драні сорочки, одну верхню одежину, панчохи та черевики, а все-ж він ні на що не подивився і став в оборону правди — збив пиху чванливому Срібницькому.

Сковорода за вчителя у шляхтича Томари.

Де-який час після цієї пригоди жив Сковорода у свого приятеля в Переяславі, а згодом найнявся за вчителя до одного пана, що Томарою прозивався і жив в с. Ковраї, недалеко від Переяслава, навчати сина.

Сей пан, гоґоровитий шляхтич, з призи́рством дивився на Сковороду і поводився з ним як з простим наймитом.

Раз трапилось таке: Сковорода викладав ма-

тому Томаренкові якусь там науку. Скінчивши викладати, Сковорода спитав у хлопчака, як він думає про те, що казано. Хлопець одповів щось не доладу. А Сковорода на те сказав хлопцеві, що він думає так, як свиняча голова.

Се було переказано пані та панові і вони за се одмовили Сковороді.

Зостався Сковорода знову без заробітку і притулку.

Та ось він зазнайомився з одним чоловічком, що їхав до Москви проповідачем — Каліграфом звався той чоловік. Каліграф намовив Сковороду їхати з ним і сей згодився.

По дорозі їм була Троїцька лавра: се великий старовинний монастирь на Московщині. Сковорода завернув до сього монастиря, а в йому був тоді намістником Кирило Флоринський. Сей намістник побачив, що Сковорода людина великоучена і буде корисним для лаврської школи. Кирило став намовляти Сковороду, щоб він зостався у Лаврі. Та Сковорода не схотів. Він так любив свій рідний край, так сильно кохав рідну землю Україну, що не схотів жити в Московщині холодній та непривітній і незабаром повернувся до Переяслава.

Вернувшись в рідну сторону, Сковорода довідався, що Томара дуже жалкує, що прогнав доброго вчителя за дурницю, що він хотів-би взяти знову до себе Сковороду. Про се розказали Сковороді приятелі його. Тільки-ж Сковорода сам не схотів іти до того чванькуватого шляхтича.

Тоді Сковородини приятелі так якось підстроїли, що неначе несподівано завезли Сковороду в дім Томари. Господарь саме спав тоді його розбудили. Томара вже не пишався перед нашим філософом своїм шляхетством. Він дуже гостинно та ласкаво його прийняв і просив вчити сина.

Сковорода звісно згодився, не спитавши навіть про умови.

На сей раз Сковороді дуже добре було жити у Томари. Там була дуже гарна місцина і Сковороді вільно було любитися та милуватися природою та віддаватися своїм думкам про Бога, про свою душу, зазирати духовними очима в середину себе.

Прожив Сковорода у Томари до 1759 року, поки не скінчив викладів науки молодому Томаренкові.

За сей час хлопець сильно прив'язався до свого вчителя, бо Сковорода повадився з ним, як з товаришом, розвиваючи в йому розум і серце.

Сковорода сам мав щире і чуле серце і се прив'язало до його молодого Томаренка. Він не забував свого вчителя й тоді, коли сам став уже дорослою людиною. Ось якими теплими словами писав до Сковороди листа дорослий уже Томаренко в 1788 році, себ-то по 30-ти роках після того, як його Сковорода навчав у батьківському домі:

„Любий мій учителю, Григоріє Савичу! Я одержав Вашого листа з почуттям щирої любови

та приязні... О, коли-б то напутив тебе Бог пожити зо мною!.. Будь ласка, відпиши мені, як би мені побачитись з тобою, мій любий Сковородо“!..

Учителювання в Харківському Колегіумі та ігумен Гервасій.

Та вернімось назад, до того часу, коли Сковорода довчив уже малого хлопця Томарового— до 1759-го року.

В ті часи була в Харкові духовна школа— Колегіум називалася, а головою в школі був білгородський владика Йосип Миткевич. От Сковорода і вступив до того Колегіума за навчителя поезії.

Харківляне одразу звернули увагу на нового учителя, бо він відзначався тут своїм незвичайним життям та поведінкою: вдягався дуже просто, їв один раз на день, у вечері, та й то самий овоч та молоко. Спав мало тільки чотирі години на добу, а вставав дуже рано, ще до схід сонця. В розмові казав тільки правду, не боячись, чи тая правда мила кому, чи ні.

Сковороду дуже поважали в Харкові за його щирість та доброту сердечну. Але правда, яку він різав в вічі кожному, не дивлячись якого стану та чи инша людина що ту правду слухає, не всім подобалася. Та Сковорода на се не вважав. Йому байдуже було про стан, він бо шанував *людину*, а не той стан чи чин який людина носить. Тому Сковорода був однаковим до всіх. До всіх він був

ввічливий та добросердий—і до простих людей і до освічених, до багатих і до убогих.

До ченців Сковорода ставився гостро, бо знав, що під чернечою одежою криються здебільшого грішні думки та діла. Трапився такий випадок: вибувши рік за вчителя в Колегіумі Сковорода поїхав на літо у Білгород до владики. А владика вже чув багато доброго про Сковороду; знав владика, що Сковорода й не аби-який учитель. От владика й надумався прив'язати Сковороду до своєї школи таким способом: він намовив ігумена того монастиря Гервасія Якубовича, щоб сей нахилив Сковороду постригтися у ченці. Боявся бо владика, що Сковорода покине Колегіум. От ігумен Гервасій і заходився намовляти Сковороду почав схиляти його постригтися у ченці. Слухав, слухав Сковорода Гервасія, а далі й каже йому:— „То ви хочете, щоб більше було фарисеїв? (тоб-то нещирих, брехливих людей) Ні вже,—каже Сковорода—їжте собі смачно, солодко пийте, зодягайтесь гарно і... будьте ченцями! А як на мою думку, то не той чернець, що живе у монастирі, а той, що скорив своє тіло, щоб краще сповнити заповіт братерської любови та заробити слави Божої, а не людської“.

Ігумен почав заходити коло Сковороди з іншого боку: почав радити йому постригтися у ченці за-ради тої ласки, що виявляв до Сковороди владика.

— „Спасибі вам за ласку,—каже на се Сковорода,—за похвалу та за приязнь, тільки-ж я не заслужив того своєю неслухняністю.“

Тоді ігумен Гервасій здумав ще пострахати Сквороду своїм гнівом; ігумен знав Сквородине убожество та бідність і думав, що Скворода по-боїться втратити заробіток.

Таким підступом ігумен зробив тільки те, що третього дня по сій розмові Скворода хутенько зібрався до від'їзду. Поблагословившись у ігумена, Скворода покинув Білгород і подався на хутір Старицю, до одного з своїх приятелів.

Знайомство з Ковалінським. Знову в Колегіумі.

Хутір Стариця лежав в розкішній місцевості, вкритій гаями, лісами та водотечами. Тиша та спокій серед тої чарівної природи захопили в свої обійми нашого філософа.

Цілими днями він бродив по тих гаях, прислухався до голосу своєї душі, старався впізнати себе, свою духовну натуру.

Коли рознеслася чутка по околишніх сусідах-панах про те, що в Стариці живе якийсь незвичайний учитель, до Сквороди почали з'їздитися люди, щоб послухати його розумного слова.

Тії люди розносили Сквородині слова та думки по своїх знайомих. Скоро об'явилося багато прихильників до Сквородиних думок, а між тими прихильниками був один пан, на призвище Ковалінський.

Сей пан так прихилився до сквородиної науки, що коли сей від'їздив до Харькова, то Кова-

лінський попрохав його знайти там його сина Михайла та напутити хлопця розумним словом.

Сковорода знайшов у Харькові молодого Ковалінського, полюбив хлопця й почав викохувати його серце. Сковорода ходив до хлопця на квартиру, грав у його на кобзі та на сопільці, читав розумні книжки йому та напучував добрим словом.

Ось якими словами Сковорода викладав молодому Ковалінському науку в товариській бесіді.

— „Щастя не в тому, казав наш філософ—щоб усього мати доволі, смашно їсти та пити й добре одягатися та гуляти.

Щоб бути щасливим, треба вкоротити бажання, покинути примхи, любити працю й совісно робити ту роботу, за яку взявся“.

— „Люди кажуть, що той життєвий стан кращий, а той гірший. Брехня! Усі стани гарні. Нехай тільки кожен обере собі той стан, який підходить до його прирощеного хисту та до потягів тої людини“.

— „Краса людини—то єсть її праця на користь другої людини“.

Такі думки дуже дивували хлопця. Нічого такого він ніколи не чув від своїх учителів в школі.

Малий Ковалінський нахилився потроху до свого духовного вчителя і нарешті так прив'язався до його, що не поривав з ним зв'язків через усе життя.

Коли виріс Ковалінський і переїхав до Пе-

тербургу, то він весь час листувався з Сковородою, питаючись у нього поради та науки в часи душевного смутку.

Михайло Ковалінський написав і життєпис Сковородин, коли сей помер.

Коли Сковорода втік з того Білгороду від ігумена Гервасія та покинув учителювання в Харківському Колегіумі, то владика Миткевич сильно жалкував, що втерав доброго вчителя в тій школі, в якій владика головував.

Владиці хотілося вернути Сковороду якось знову до школи. От Миткевич і покликав Сковороду з Харькова до себе у Білгород.

Сковорода поїхав. Владика прийняв його дуже ласкаво і став прохати вернутися до школи.

Філософові нашому дуже мила була про-світня праця. Не любив тільки він, коли хто утискає, обмежує йому волю, спиняє його бистрий та глибокий розум, думку.

Тепер же він побачив, що владика Миткевич справді тужить за ним, поводитьсь з ним лагідно, шанує його переконання та знання і Сковорода знову згодився стати за вчителя в Колегіумі.

Про незвичайного вчителя скоро рознеслася чутка по всій Харківщині.

З цілої губернії почали наїздити до Харькова великі пани, щоб тільки побачити Сковороду, або хоч почути докладніш про його життя та науку.

Сковорода в Київській Печерській Лаврі.

Ми вже згадували, що Сковорода гостро ставився до ченців, не любив їх. Не любив він їх за те, що вони одягають чернечу рясу, щоб служити ніби Богові, спасати душу, а насправжки служать не Богові, а мамоні, прикриваючи свої грішні діла чернечою одежою.

Трапилося раз Сковороді поїхати разом з Ковалінським до Києва. Вони ходили вдвох по місту і Сковорода розказував парубкові про минувшину нашого старовинного города. Пішовши до Печерської Лаври, Сковорода оповідав Ковалінському про славу діяльність лаврських ченців в старовину, як вони сильно прислужилися, коли треба було боронити віру та нашу українську народність.

А що до теперішніх ченців, то треба їх стерегтися, бо то вовки, що натягли на себе овечу шкуру, казав Сковорода своєму товаришові по подорожі.

Серед лаврських ченців надібав Сковорода чимало своїх товаришів по шкільному життю; чимало було там таких, з якими Сковорода вчився в Академії.

Сі ченці впізнали Сковороду. Всі вони тут мали теплий куток, ласо їли, а ще краще пили.

Дізнавшись, що Сковорода не має певного пристановища, сі бувши шкільні товариші Сковороди напосілися на його, щоб він ішов у ченці.

— „Годі тобі,—казали вони Сковороді—блукати по світах! Час уже знайти собі спокійний куток! Свята Лавра знає твій хист і охоче привітає тебе у своїх стінах,—і будеш ти стовпом церкви та окрасою нашої обителі“...

Сії речі запалили нашого філософа і він їм ось як одрізав:

— „Ее... преподобні, досить і вас стовпів неотесаних! Я не хочу, щоб їх стало більше“.

Після такої гострої відповіді, ченці прикусили язики, а Сковорода далі провадив:

— „О, шати, шати! Як мало людей призвели ви у святі та як багато підвели під прокльони! Світ поставив багато пасток на людей, щоб упіймати їх: слава, багатство, бариші, святощі то-що. Найгірше всіх тому, хто впіймається в сю останню пастку—у святощі. Ні, не на шатах будуйте своє щастя, а на слухняності Богові.“

На щастя ченців, ударив в церкві дзвін, ударив і вони поспішилися піти геть до церкви, а то-б Сковорода ще читав їм „отче наш“, тоб-то як ченці повинні жити, щоб Богові угодити.

Та ся Сковородина розмова з ченцями не пішла на марне: один з ченців підходить до Сковороди і просить його піти з ним завтра у прохідку. Сковорода згодився, і другого дня, вранці, вони пішли на берег Дніпра. Тут вони посідали. Чернець обняв Сковороду та почав дякувати його за вчорашню науку, за правдиві та щирі слова.

VIII. Де-які випадки з Сковородиного життя.

Коли жив Сковорода у Харківі, то був там губернатором генерал Щербинин. Людина се була сувора, свавільна та неосвічена.

От і схотілося сьому генералові побачити Сковороду, познайомитися з ним, бо чув про нього багато.

Аж ось трапився такий випадок:

Їде раз Щербинин у своєму берлині по Харківу, а Сковорода в сей час сидів собі коло одної крамниці, просто долі, та розмовляв з крамарями, що оточили його та слухали, що він розказував.

Щербинин наказав спинити свого берлина та послав свого прибічного покликати до себе Сковороду.

Той підбіг до нашого філософа та й каже йому голосно:

— Його ясновельможність кличе вас до себе!

— Яка там ясновельможність? питає Сковорода, не рухаючись з місця.

— Пан губернатор — одвідує той.

— Перекажіть-же йому, що ми не зазнайомлені з ним.

Прибічний вернувся до берлину й переказує губернаторові Сковородині слова, а самого аж трясця трясє з жаху: що то буде Сковороді за таку відповідь — думає собі прибічний.

Губернатор вислухав, тай каже;

— Скажи, що його просить до себе Явдоким Олексієвич Щербинин.

Щербинин бо догадувався уже, що се був не хто, як Сковорода,

— Е, про сього я чував, кажуть, добряга та ще й музика!—відказав Сковорода та, скинувши шапку, підійшов до берлину.

Щербинин справді був добрим музикою, а Сковорода сам дуже любив сюю забавку, ото-ж він на запросини Щербинина й згодився піти до його додому.

Щербинин радив Сковороді взяти якусь посаду, а Сковорода на се відповів губернаторові, що кожна людина може добре й сумлінно робити тільки те діло, до якого у людини є нахильність від роду, та що нахильність людям дає сам Бог.

— „Світ,—казав Сковорода Щербинину—подібний до театра; на йому, як на кону, кожен виконує, грає свою роль. Як на театрі цінують не особу, не саму людину, що грає роль, яка-б вона та людина ни була значна, а цінують саме виконання, так саме і в життю. Виконай добре те, що тобі призначено, і ти шану здобудеш, хоча-б твоє діло було зовсім мале й немудряще.

— „Я помітив, що можу удавати тільки просту, самотну та безжурну людину. Сюю роль я й узявся удавати, а до інших мені байдуже.

— „А коли-б я почув отсе у себе хист рубати турків, я зараз би почепив шаблюку та й махнув до війська.

— „Кожен може добре удавати тільки ту роль,

до якої у його є прирощений хист та нахил. От собака, він і в день і в ночі стереже отару і сміливо кидається на вовка, а ні свиня, ні кінь не можуть того. Чому? Тому, що не мають того хисту“.

— „Наші нахильности до тієї, чи до иншої праці, роблячи яку ми дістаєм задоволення, то єсть природа, сила Божа, той-же Бог. Злі, негарні потяги та нахильности, то єсть вияви гніву Божого. Людина має волю й вільно людині або запобігати ласки Божої, або заробляти його гніву, себ-то: добру служити або лихові“.

Щербининову сподобались такі думки Сковородинові, він прохав філософа не цуратися його хати та приходити частіш, але Сковорода не дуже квапився на ті запросини.

Другий випадок з Сковородою був такий: мандруючи в році 1765-му по Україні, Сковорода потрапив до одної пасіки в Валківському повіті на Харківщині. Куточок то був затишний, на одшибі від людських осель-та від шляху.

Саме такі куточки любив Сковорода.

Приблизившись до тієї пасіки, Сковорода зазнайомився з хазяїном і оселився у його на якийсь час.

Пасішник радий був живій душі, живучи тут на безлюдді, до того-ж Сковорода йому сподобався своїми оповіданнями та наукою, а хазяїн був до душі Сковороді. А в пасішника була доросла дочка, що жила тут-же таки в пасіці. Трапилось так, що тая дівка занедужала на гарячку. Сковорода ходив коло недужої та доглядав її та

й не помітив, як закохався у дівчину. Сковорода мав тоді вже 63 роки життя, а закохався так, що хоч би й молодому.

Дійшло до того, що в одну душу—женитися! Де й поділася сувора чернеча вдача Сковородина, Дівчина мабуть так само звикла до Сковороди, бо не сперечалася. Але коли дійшло до діла, Сковорода отямився і втік з церкви з під самого вінця.

Третій випадок трапився такий, се вже з тих часів, коли Сковорода цілком віддався мандрівному життю.

Жив Сковорода якийсь час у полковника Тевяшева на Вороніжчині.

Одного разу полковник повертався берлином з міста до дому та й наздогнав по дорозі Сковороду. Суне собі Сковорода пішки, у постолах з торбиною за плечима та з палицею в руках. Тевяшов хотів його підвезти та й каже:

— Сідай, Григорію, зо мною та поїдем, бо он дощ може піде, то намочить тебе.

— Ні, пане,—одповів Сковорода,—не слід мені до сього звикати; то твоє, а се моє,—їдь собі з Богом, а я ще може наздожену тебе он там, на гірці.

Тевяшов тільки посміхнувся з того, що Сковорода думає наздогнати його пішки, та й поїхав собі.

Аж ось незабаром справді пішов дощ, а на тій гірці, про яку казав Сковорода, полковник по-

ламався: вісь зламалася у берлина і Сковорода наздогнав Тевяшова та ще й сухим.

— Як же ти примудрився, що тебе дощ не намочив, Григорію? Чому ти сухий?—питає полковник.

— Еге, примудрився!.. Я зняв жупана, шапку та постолои та й сховав у торбу, а коли дощ ущух, я й понадівав усе сухеньке, та от ще й тебе наздогнав, Степане Івановичу. Кажуть бо: швидко поїдеш, далеко не заїдеш.

Випадків всяких в життю Сковороди було дуже багато, особливо, коли Сковорода почав жити мандрівним життям. До сього життя мандрівного ми тепер і перейдемо.

ІХ. Мандрівне життя Сковороди.

В році 1766 му Сковороді збігло 44 роки. До сього 1766-го року він провадив своє життя, як се ми вже бачили попереду, маючи якесь одно діло в руках, хоч і з де-якими перервами. А діло те у його було одно: учителювання.

Починаючи-ж з року 1766-го, він кидає се діло і цілком переходить до мандрівного життя. Нахил до такого життя у його був ще з молодих літ, коли він мандрував по Німеччині, по Австрії, Греції то-що.

Нахил до мандрівного життя zostався у Сковороди до самої смерти. Замолоду він мандрував по світах, щоб самому набратися розуму, навчи-

тися не з самих книжок, а таки з правдивого життя людського. А тепер, на 45 му році, він постановив собі вештатися по-між людьми, щоб самому вже людей навчати. Ото-ж починаючи з того 1766-го року Сковорода не мав уже ніде сталого пристановища, а одно ходить по Україні.

Пуститися в мандри примусило Сковороду ще й ось що. Слава про його розум та науку пролунала по всій Україні. Сила людей і простих і панів-магнатів хоче його бачити та почути від нього навчальне слово. От Сковорода й надумався піти самому до тих цікавих людей, понести їм теє світло, теє навчальне слово.

Найбільше він любив нести світло науки простим людям, селянам. Найлюбішим йому було жити між селянами, тому Сковорода й ходив найбільше по селах, по хуторах, по ярмарках та по базарях.

Скрізь, де тільки він зустрічався з людьми, починав навчати їх, як слід жити, як поводитись з людьми та як догодити Богові. Де йшла яка сварка між людьми, він ставав у них посередником, давав поради, мирив, докоряв за незгоду, осужував піяцтво.

Найулюбленішою книгою у сквороди була Біблія, Святе Письмо. Він з тою книгою ніколи не розлучався. Сковорода часто жив навмисне серед негарних людей, намагаючись привернути їх розмовами та прикладом до кращого людяного життя.

Крім навчання людей словом, Сковорода записував також на папір, у зшиток свою науку.

Забарившись у якогось там господаря і збираючись вирушати, щоб іти далі, Сковорода першим ділом клав у торбу Біблію та свої писані на папері твори. Далі вдягав торбу на плечі, стромляв за пояса сопілку, а в руки брав ціпок та й дякував хазяїнові за хліб, за сіль, щоб іти в інше якесь місце, до другого села, чи хутора.

Інші господарі давали йому щось там за його науку, але Сковорода ніколи нічого не брав, тільки скаже було: „Буде з мене й сірої свитини, а ви віддайте комусь, що не має її сього“.

Люди його дуже любили за просте добре слово та за щирість.

Попереду було казано, що з книжок найбільше любив Сковорода Біблію, Одного разу його спитали: „Чого навчає Біблія“? Сковорода відказав: „Куховарські книжки вчать, як задовольняти череву, мислівські—як бити звіря, а Біблія навчає, як чоловіче серце зробити людяним, добрим та гарним“.

Отак живучи в світі, Сковорода здався на волю Божу, а в листі до Ковалінського, про якого в нас була вже мова та який жив в ті часи у Петербурзі, Сковорода писав таке: „Я, друже, не орю, не сію, не торгую й не воюю. А що ж я роблю? Навчаюся, друже, задовольняти себе тим, що дає мені Бог та дякувати йому за ласку“. Дякуючи-ж Богові Сковорода казав: „Хвала Милосердному, що потрібне зробив не важким, а важке не потрібним. Хліба дадуть добрі люди, води скрізь є досить, а зайвого не треба“.

Ми вже казали, що найбільше любив Сковорода бути між нашим простим народом, нести поміж наших селян світло науки.

Де-хто з панів сміявся з його та дивувався, як то він покинув школу в місті та вовтузиться з простими мужиками.

Висміюючи Сковороду такі пани казали, що він носить світло перед сліпцями. Хіба людина без очей може бачити світло? Або казали ще, що Сковорода заходився дзвонити у дзвона глухим. Хіба-ж глухий почує дзвона?

На такі дотепи та глузування панські Сковорода тільки казав: „Нехай! нехай! Ви знаєте своє діло, а я своє, і в моїй праці—мій спокій і радість моя“.

Пани гудили селян, вважали їх темними та нездатними зрозуміти науку. А Сковорода на се так одповідав: „Чудно мені, що де-які розумні люди вважають простих людей за чорних (тоб-то низчих від панів). Як же воно з черева чорних людей та повилуплювалися білі пани“?

Дуже любив ще Сковорода zostаватися сам душею та заглиблюватися думками у свою душу, забувши про світ, про людей, про їхній клопіт що-денний та турботи.

А прокинувшись від таких думок небесних, високих та спустившись на грішну землю, Сковорода казав;

„Ой, як тяжко зійти з високої високости долі, де люди пишаються мов малпи, бунтуються мов шалені, турбуються мов сатана, жадібні мов со-

баки і хитрі мов змії. І вони люди? Люди! Немає гірше, як красний, хороший вид і порожня голова“.

Віддавши мандрівному життю, щоб навчати людей, Сковорода не забуває й за своїх добрих старих приятелів і листується з ними.

В одному такому листі до свого приятеля, Антона Дороховича, Сковорода пише в 1779-му році таке: „Хтось питався отсе за мене, що я роблю в моїй пустелі. І справді, коли-б я, бачите, ходив за бджолою, бив звіря, гоїв хвороби, то був-би значить при ділі; а коли не роблю сього, то певна річ, що гуляю... Але від сього ми й убогі такі. Ми, мов той чупурун дурний, що про чоботи клопочеться, а про ногу й забув; ми усе за тілом доглядаємо, а нема, щоб подивитися у середину себе та погоїти господиню тілу нашому—душу нашу. Через те вона млява, знесилена, смутна, боязька, вередлива, жадібна, заздрісна. Така душа хоч і в оксамит убереться, то чи не труна то їй буде оксамитова. Коли і в палацах бенкетує, то чи не пеклом здаються їй тії палаци? Отже, добродію мій і любий приятелю, не забувайте про себе посеред достатку вашого. Одного хліба у вас досить, а чи багато другого? Для тіла є, а для душі придбали?“

Сковорода був вельми побожною людиною, але обрядовість, оті церковні церемонії, не поважав і одкидав. Обрядовість коло благочестя, казав він, се так ніби листя коло овочу, або шкаралущина на насінні.

Трапився раз такий випадок. Був Сковорода у церкві. Коли піп вийшов з дарами й промовив „Со страхом Божиім та вірою приступіте“, старий Сковорода вийшов з натовпу й сміливо підійшов до причастя. Піп знав, що Сковорода не сповідався й запитав його:

— Чи знаєш, який то гріх причащатись не приготувавшись до того?

— Знаю й приготувався—відказав Сковорода.

Піп повірив йому й запричастив, не вагаючись.

Сковорода дуже любив свій рідний край Україну. Кидаючи рідну сторону на короткий час, він повсїгди нудився й рвався до-дому, тоб-то на Вкраїну. Як він любив рідну землю, про се розказують таке:

Цариця Катерина чула про Сковороду й схотіла його побачити. От вона й наказала своєму вельможі Потьомкинові, щоб сей закликав його до столиці. Посланець прибув на Вкраїну і знайшов Сковороду в полі. Він там сидів з сопілкою в руках, а коло його паслася вівця того господаря, у якого на той час жив Сковорода.

Посланець переказав йому волю цариці. Вислухавши посланця, Сковорода й каже йому: „Перекажить матері-цариці, що я не покину рідного краю“, а потім, вказуючи на вівцю та сопілку додав:

„Мені моя сопілка та вівця

Дорожчі єсть од царського вінця“.

Велика любов у нашого філософа була й до своєї рідної мови. Він инакше не говорив з людь-

ми, як тільки по українському, бо рідна мова, то частина душі людської.

Мандруючи по Україні, він багато понаписував творів, де викладає свої думки про Бога, про людину, про щастя, про обов'язок людини то-що. Твори сі він писав мішаною мовою; там багато слів слов'янських, латинських, московських та наших українських, бо тоді на такій мові викладалася наука по школах.

Написав багато Сковорода і віршів: то про релігійні божественні речі, то звичайного життєвого змісту. В тих віршах він докоряє тим людям, що кохаються у розкошах; що кривдять бідних людей та підлеңуються до багатих, або-ж висміює життєвий людський клопіт та турботу.

Багато Сковородиних віршів підхопили кобзарі та лірники, прибрали голос до них та й співали по ярмарках та по базарах.

Х. Де-що з думок Сковороди про Бога та про людину.

Сковорода вчить, що Всесвіт складається з двох річей, з двох натур: одна видіма, друга невидіма.

Видима натура, все те, що бачимо очима, або що можемо взяти в руки. Одно слово,—все те, що росте й живе на землі, саму землю з людьми та всякою твариною, все вироблене людьми.

Все се зве Сковорода видимою натурою. Все

видиме він зве нікчемністю. Се піскуватий ґрунт, на якому люди закладають підвалину свого щастя. Се колоски без зерна, що годяться тільки на гній. Се тінь од чогось, яка то родиться, то щезає, то довшає, то коротчає.

Зневагу до видимого, до того, що можна в руки взяти, Сковорода виявив у своєму житті, показав прикладом свого життя.

Розумний, освічений, шанований людьми, що мають владу, Сковорода не полестився ні на гроші ні на кам'яні палати і все життя своє прожив бідаком.

Про видиме він казав, що се рів безумства, прірва, в якій звили своє кубло лукавство, лицемірство, облуда, хижацтво і всі страхіття душі людської.

За видимим Сковорода скрізь шукав *невидимого*.

Невидиме вічне, є в кожній видимій матерії, в кожній річі: зерно ховає в собі колос з соломою, жолудь цілого дуба з листям, гіллям та корінням; маленька іскра руйнує цілі будинки та хазяйства; нікчемний на око папірець, на якому списані закони, цілі держави утримує та обороняє; слабкий на здоров'я правитель державний тримає у своїй владі мільйони підданих.

Отже виходить, що кожна річ найнікчемніша на око ховає в собі *невидиму силу*; ховає щось таке друге, чого ми не можемо бачити. Кожна річ подвійна: дві води, дві землі, два світи.

Те невидиме, що сховано від нашого ока у

всіх річах, у всій матерії чи натурі, то єсть Бог. Бог повсігди був, є й буде. Немає такої річі, щоб була без нього, і в дереві він є правдивим деревом, в траві він є правдивою травою, він є в домі правдивим домом, в музиці—музикою, в нашому тілі він є головою, серцем, думками нашими.

Бог—то невидима сила і вона тайно, невидимо, розлита по всьому Всесвіту. Та сила всім керує, всім порядкує.

Бог один існує в усіх річах, без кінця й початку. Все видиме, то тільки риза його, тінь, тлінь, п'ята, підніжок.

Бог є правдивий *Початок всьому*. Початком звемо те, що перед собою нічого не мало. Ніщо не може бути Початком, бо все родиться і вмирає, або так щезає, пропадає, зникає. Початок і Кінець, то те саме, що й Бог або Вічність.

Вічність можна прирівняти до кільця. Кільце не має ні початку ні кінця. Вічність—се безконечний кінець і безпочатковий початок. Тому Вічність—те саме, що Бог.

Бог є Правда. Бог є Природа. Сим іменням означуємо все, що родиться й існує на світі. Бог є Любов, бо в любові є єдність. Отже любов і єдність—одно, Бог і любов—одно.

Сковорода казав і вчив, що в людині єсть *дві людини*, чи два єства, два початки—видимий і невидимий.

Хто бачить в людині тільки видимий її образ, руки, ноги то що, той бачить тільки тінь правди-

вої людини, тільки п'яту, хвіст, крайню частину людини, а не цілу людину.

Як з одної п'яти людини не можна пізнати всього тіла, так з одної плоти людини не можна пізнати цілої людини, бо плоть людини—то тінь правдивої людини.

Щоб пізнати цілу людину, треба дивитися не на її п'яту, не на її хвіст, а на голову.

Головою-ж тіла є серце, душа. Душа міркує, радить, кермує руками, очима, ушима, ногами всім нашим тілом. Вона бажає і бажаючи любить, або не бажає і відвертає. Як сонце пізнаємо по його промінням, по тій животворній силі яка є в йому, так людину можна пізнати тільки по її серцю.

В кого вовче серце, той правдивий вовк, хоч би мав обличчя людини.

Крила душі суть думки наші. Їх не видно, але тим вони й дужі, що їх бачити неможна: невидиме для ока кермує всім видимим. Искра маленька, а може зробити велику пожежу. Так і думка наша; від неї залежить ціле життя наше; добра думка доведе до доброго, а зла думка запровадить у прірву беззаконства.

Без думки очі не бачать, ноги не носять, руки не піднімаються. А що-ж то за око, коли воно не бачить? Що то за нога, коли нею ступати неможна? Що за рука, коли вона до праці нездатна?

Наші правдиві очі, руки й ноги, правдиве тіло—єсть наші думки, серце наше.

Таким чином ми маємо всього по двоє: очі духовні—і очі тілесні, руки духовні—і руки тілесні, тіло духовне—і тіло земляне, серце духовне—і серце плотське. Земляний чоловік—фальшивий, тьма, прах, сон, тлін.

Не всі носять в собі образ правдивої людини, як не кожен горіх носить в собі зерно. Ми родимось на світ без сього образу. Людина, щоб придбати собі правдивий образ Божий, мусить родитись вдруге, мусить прийняти в свою душу зерно нової природи, нової людини; мусить те зерно виносити в собі, зростити, щоб з купи гною, тоб-то нашого тіла, заблещав діамант дорогий, коштовний камінець.

Ся друга людина, що народиться в нашому тілі, є правдива людина, божественний початок, який ніколи не вмирає. Правдива Людина—то Вірність, Істина, Бог.

Оттак витлумачує філософську науку Сковородину про Бога та про внутрішню Людину, що в кожній людині невидимо для нашого ока існує, наш сучасний письменник А. Товкачевський.

Про що-б не почав навчати Сковорода, він всюди бачить Бога: правдива людина—Бог, Щастя—Бог, Любов—Бог, Природа—Бог, Закон—Бог, Істина—Бог, Вічність—Бог.

Такі Сковородини думки не були новиною, ксли жив Сковорода та вчив.

Такі думки і така наука філософська була ще за тисячу й більше літ до Сковороди. Сюю науку викладали людям великовчені люди, фі-

лософи—Сократ, Платон та інші. Великого вченого філософа Платона Сковорода називає „Боговидцем“ і дуже шанує.

XI. Останній рік Сковородиного життя та його смерть.

Було вже нашому старому філософові 72 роки, коли він надумався побачити в останнє свого бувшого учня Михайла Ковалінського. Сей жив тоді у с. Хотетові, коло міста Орла на Московщині.

Попереду було вже казано, що Ковалінський дуже шанував свого старого навчителя і листувався з ним, коли жив у Петербурзі. Сковорода також любив свого бувшого учня і навчав його не боятися смерти та пам'ятати, що земне життя наше зміряється не літами, а добрими ділами. „Поживи трохи,—казав йому Сковорода,—та зроби те, що тобі призначено Творцем. А щоб не боятися смерти, привчи своє тіло скорятися Божій волі. Се буде кінець життя й двері до безсмертя“.

Та Ковалінський болів душею, що несла його була жити так, як навчав його старий учитель. Сей навчав Ковалінського не ганятися за багатством, не тішити тіла, дбати про душу. а Ковалінський, хоч і кохав свого наставника, та жив так, як і всі люди. От се й гризоти завдавало Ковалінському, душа йому з того боліла.

Прибувши до с. Хотетова, Сковорода прожив тут у Михайла Ковалінського три тижні. Старий

філософ наш став уже занепадати на здоровля. Він передчував уже скорий кінець своїм мандрям земним і хотів умерти та лежати в рідний землі і тому зібрався, по трьох тижнях життя у Ковалінського, в дорогу.

„Може не побачимось уже,—казав старий, прощаючись з своїм бувшим учнем,—прости мене, друже, та пам'ятай, що ми казали удвох: світ і темрява, голова і хвіст, добро і лихо, довічність і час“.

Виряжаючи Сковороду, Ковалінський давав йому на дорогу припасів та грошей, але Сковорода не взяв нічого, відказавши так: „Невже я за свій довгий вік не упевнився ще, що Бог піклується за нас і в свій час дає нам усе, чого нам треба“?

В Богодухівському повіті на Харківщині є село Іванівка, а в селі тому жив Андрій Ковалінський, Михайлів батько. От до його й почва-
лав Сковорода, зайшовши тільки по дорозі до м. Курська та перебувши осінню дощову годину у архимандрита Арсенія, що знав Сковороду.

Старий філософ наш щасливо дістався до Іванівки і прожив тут ще з місяць.

Усі відомости про життя та діла Сковороди ми позичили з надрукованої у часописі „Зоря“ за 1894 рік праці Д. Пісочинця. а він склав той Сковородин життєпис по тих записах, що zostалися після смерти Сковородиного учня Михайла Ковалінського.

Таким робом, слідкуючи за Сковородиним

життям по зложеному Д. Пісочинцем життєпису, ми дійшли до осені 1794 року—останнього року побуту Сковороди на землі.

Про останній день земного життя нашого філософа в с. Іванівці, у Андрія Ковалінського, розкажемо словами самого Д. Пісочинця.

„Одного разу трапився ясний та погожий день. До Ковалінського понаїздило кілька сусідніх панів.

Посідали обідати. Сковорода був веселий та балакучий, згадував пригоди свого життя, свої мандрівки, жартував та сміявся. Усі тішилися ним. Як скінчився обід, він пішов у садок, довго ходив там, рвав садовину та вгощав хлопців, що робили в садку.

У вечері пішов Ковалінський у садок і бачить, що старий копає яму під гіллястою липою.

— Що ти робиш, друже Григорію?—запитав Ковалінський.

— Та що, друже?—Намандрувався вже я, аж голова облізла, час уже й спочити.

— Оттаке вигадай! Покинь жарти та ходім у хату,—каже пан.

— Чому-ж і ні? Ходім, то й ходім, тільки от-що: поховай мене під сією липою.

З тим вони й пішли.

Та Сковорода недовго вже був у бесіді, а пішов у свою кімнату, надів білу сорочку, поклав у голови свою свиту та сувійчики писаних творів, ліг, згорнув навхрест руки та більш і не підводився. Він погас тихо, тихо, мов свічка. Ждали його вечеряти—не вийшов, ждали другого дня до

чаю, обідати—те ж саме. Здивований господар пішов його відвідати і знайшов уже холодне, одубіле тіло.

Се було року 1794, жовтня 29 го.

Поховали Сковороду в Іванівці, під гаєм, на горяному березі над ставком, де він рано й вечір вигравав на сопілці божественні псалми.

На хресті написали, як звелів сам небіжчик.

„Мир ловив мене та не піймав“.

Ковалінський скомпонував йому такий надгробковий напис: *„Завзятий правдолюбче, почитуючий Бога душею, мудрий словом, життям і розумом, прихильний до простоти й ворожий усякому клопотові щоденщини, усім і завжди задоволений! Ти піднісся на верховину науки, упізнав духа природного й став високоцінним прикладом серцям нашим“.*

Коли минуло 20 років після смерти Сковороди, приїхав в с. Іванівку з Петербургу один з його учнів. Він переніс останки нашого філософа у священників садок там-таки у Іванівці та й поховав поруч Андрія Ковалінського. Там вони спочивають і досі.

Закінчимо нашу розмову про життя та діла нашого великого чоловіка тим з чого почали, а саме:

Треба, щоб наші люди виховували своїх дітей так, щоб вони знали та шанували великих та видатних людей рідного краю.

Про нашого великого філософа, родом українця, що вийшов з під селянської стріхи, що все життя своє присвятив навчанню здебільшого простого народу нашого, українська освічена громада якось призабула.

А тим часом наші спритні „брати“ — москалі почали вже привлашувати Сковороду собі. Почали писати про нього великі книги та казати по тих книгах, що Сковорода „*Русскій мыслитель*“; взивають його „*русскимъ*“ тоб-то московським, „*нашимъ первымъ философомъ*“, що Сковорода працював для „*русской науки*“ та збогачував своїми творами та ділами „*русскую мысль*“.

Така вже вдача у тих москалів, ніби братів наших, що вони все добре все цінне, що є у нас, українців, собі привлашнують, взивають його „*русскимъ*“.

Так вони зробили і з Сковородою, дарма, що у небіжчика душа не лежала до тієї Московщини і він тікав з неї дуже скоро, коли випадком потрапляв туди,—тікав на свою любу Україну, між народ хрещений

Щоб сього не було, щоб на наші скарби духовні москалі не важились зазіхати та привлашувати собі, треба щоб все наше рідне та добре було нам відомим, близьким, любим та пошанованим. Тільки тоді нас і москалі шануватимуть та не насміхатимуться з дурного „хохла“, у якого, мовляв, з під носа можна вкрати й рідного батька.

„УКРАЇНСЬКА ШКОЛА“

під редакцією С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка.

Біографічна Бібліотека.

- № 1. Гр. Гетьманець. Хто такий Тарас Шевченко.
(Вид. третє) 50 к.
- № 2. Його ж Поет-Народолобець. (Життя та діла Павла
Грабовського) 50 к.
- № 3. Його-ж. Славний Лицарь козак-князь Дмитро Ішп-
невецький (Байда) 60 к.
- № 4. Його-ж. Батько української повісти (Квітка
Основ'яненко) 1 карб. — к.
- № 5. Його-ж. Наші перші народолобці і пись-
менники-поети 1 гривн. 40 ш.
- № 6. Кривусів-Борецький. Батько української
музики—Микола Лисенко (друкується).
- № 7. Гр. Гетьманець. Хто такий Григорій Сковорода 3 гр. 20 ш.
- № 8. Юр. Тищенко. Хто такий В. Винниченко 2 гр.

Українська Педагогічна Бібліотека.

- С. Черкасенко. Шевченко й діти. Шевченко педаго-
гом. Вид. 2-е 25 к.
- Я. Чепіга. Самовиховання вчителя. Вид. 2-е 30 к.
- О. Панасенко. В сучасній школі. Вид. 2-е 25 к.
- В. Науменко. Загальні принципи українського право-
пису 25 к.
- С. Русова. Коротка методика географії 50 к.
- Я. Чепіга. Вільна школа 1 карб. — к.
- „ Методичні замітки до навчання по згуко-
вому методу 40 к.
- С. Русова. Про колективне та групове читання 30 к.
- Я. Чепіга. Письмо в школі 3 гривн. — к.
- С. Русова. Позашкільна освіта. Засоби її пере-
ведення (друкується).
- Я. Чепіга. Проект української школи (друкується).
- Национальність і національна школа . (друкується).
- Ю. Сірий. Природознавство в школі (друкується).

Книжки до позашкільного читання.

- № 1. Т. Сетон. Подорож дикої качки. Пер. Ю. Сірого. ц. 30 к.
№ 2. „ Вулі, чабанський пес. Пер. Ю. Сірого. ц. 30 к.
№ 3. С. Черкасенко. У шахтарів. ц. 5 гр. 50 ш.

Книжки до колективного читання (з малюнками).

СЕРІЯ I.

1. С. Черкасенко. Маленький горбань.
2. Його-ж. Гараськів Великдень.
3. Т. Бордуляк. Дай, Боже, здоровля корові.
4. І. Франко. Малий Мирон.
5. Його-ж. Грицева шкільна наука.

СЕРІЯ II.

6. А. Чехов. Білолюбий. Пер. Ю. Русова.
7. Ю. Сірий. Світова мандрівка краплини води. Вид. 2-ге.
8. С. Черкасенко. Воронько.
9. Ю. Русов. Земноводні тварини.
10. Його-ж. Про плазунів.

СЕРІЯ III.

11. Т. Шевченко. Тарасова ніч. Іван Підкова. Гамалія.
12. Ю. Сірий. Дивовижні рослини. Вид. 2-ге.
13. Його-ж. Про горобця, славного молодця. Вид. 2-ге.
14. С. Черкасенко. Безпритульні. Вид. 2-ге.
15. Ю. Русов. Як здобувають нафту.

На складі маютья такі книжки Гр. Гетьманця:

1. Борець Народний. (Життя та діла М. Ковалевського) з трьома портрет. і могилою, ц. 2 гр.
 2. Каинъ и Авель. (Человѣческіе документы) ц. 60 к.
-

1362

248
"УКРАЇНСЬКА ШКОЛА"
редакцією С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги
і С. Черкасенка

Гр. Гетьманець
(Гр. Сьогобочний)

Хто такий Григорій Сковорода

Видавниче т-во „ДЗВІН“.

Біографічна Бібліотека

№ 7.

